

บทบาทหน้าที่และอุปกิเลสในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่าง

The Roles and Upakkilesa in the Lower Northern Folk Tales

สุกัญญาโสภี ไกล้ำ¹

Sukunyasopee Chaiklam¹

Received: 11 May 2020

Revised: 16 July 2020

Accepted: 17 August 2020

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อกลุ่มชน และศึกษาอุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง ผลการวิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้านปรากฏมากที่สุด คือ ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล รองลงมา คือ ให้ความรู้ในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า และนิทานที่มีบทบาทหน้าที่ในการอธิบายที่มาและเหตุผล ส่วนการรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม ปรากฏน้อยที่สุด

ส่วนอุปกิเลสที่ปรากฏมากที่สุด คือ อภิชฌาวิสมลภาวะ รองลงมา คือ พยาบาท อันดับที่สาม คือ โภคะ และที่ปรากฏน้อยที่สุด คือ มัจฉริยะ กับ ถัมภะ ซึ่งการศึกษานิทานพื้นบ้านและอุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างนี้ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของนิทานพื้นบ้านที่มีต่อการสอดแทรกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา อันเป็นความเชื่อมโยงกันระหว่างศาสนากับวัฒนธรรมพื้นบ้าน และถือเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินชีวิตที่ควรสืบทอดต่อไป

คำสำคัญ: บทบาทหน้าที่, อุปกิเลส, นิทานพื้นบ้าน

Abstract

The purpose of this research was to study the role of folk tales in folk groups and study the desires that appear in the lower northern folk tales which the research found the most important roles was to provide enjoyment and was the solution to the most frustrations of the people, followed by education in a society that tradition and stories were used to explain their origins. And the reason the treatment of standardized behavioral patterns was the least.

The most apparent desire was Abhijjhā-visamalobha, followed by Byāpāda, the third vengeance, Kotha and the least appeared as Macchhariya and Thambha. The study of the roles, duties and incantations appeared in the lower northern folklore. This is demonstrates the

¹ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม พิษณุโลก

¹ Thai Languages Program, Faculty of Humanities and Social sciences, Pibulsongkram Rajabhat University, Phitsanulok.
Email Sukunyasopee@Gmail.com

importance of folk tales that have inserted Buddhism doctrine which is a connection between religion and folk culture. All in all, it was considered as an important guideline in living that should be continued.

Keywords: Roles, Upakkilesa, Folk tales

บทนำ

นิทานพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมของคนไทยที่มีมาแต่โบราณกาล ดังที่ กิ่งแก้ว อรรถาภรณ์ ได้กล่าวเกี่ยวกับนิทาน (2519: 12) ว่า “เป็นเรื่องเล่าสืบทอดกันมาเป็นมรดก ทางวัฒนธรรม ส่วนใหญ่ถ่ายทอดด้วยวิธีมุขปาฐะ แต่ก็มีอยู่เป็นจำนวนมากที่ได้รับการบันทึกไว้” และ ศิริพร ณ ถลาง ได้กล่าวเกี่ยวกับนิทานเพิ่มเติมไว้ (2552: 5) ความว่า “ข้อมูลทางคติชน โดยเฉพาะนิทาน เพลง ภาษิต ปริศนาคำทาย เป็นข้อมูลที่ถ่ายทอดในประเพณีบอกเล่า (oral tradition) จากปู่ย่าตายายมาสู่ลูกหลานในแต่ละกลุ่มชน” แสดงให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของนิทานที่อยู่คู่กับสังคมมาตั้งแต่โบราณกาล อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ใช้นิทานพื้นบ้านสั่งสอนลูกหลานให้มีความประพฤติดี และสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลินให้กับคนทุกเพศทุกวัยได้ นิทานจึงเป็นวรรณกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่มนุษย์ส่วนใหญ่ชอบฟังและอ่าน เพราะเป็นเสมือนแหล่งรวมความสุข ความฝันและจินตนาการของมนุษย์

ด้วยเหตุที่นิทานเป็นผลงานทางปัญญาและจินตนาการของมนุษย์ อีกทั้งยังเป็นมรดกทางวัฒนธรรม จึงสมควรให้ความสำคัญกับการศึกษานิทานพื้นบ้าน ดังความคิดเห็นของ ศิริพร ณ ถลาง ที่กล่าวถึงความสนใจของวงวิชาการหลังจากปี พ.ศ. 2510 เมื่อ ดร.กิ่งแก้ว อรรถาภรณ์ จบปริญญาเอกทางด้านคติชนวิทยาจากประเทศสหรัฐอเมริกา และกลับมาเผยแพร่วิชา คติชนวิทยาสู่สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย (2552:

15) โดยสรุปได้ว่า หลัง พ.ศ. 2510 นักวิชาการไทยเริ่มเห็นความสำคัญของข้อมูลประเภทคติชน ซึ่งก่อนหน้านี้ วงวิชาการไทย ไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวบ้านไทย มากนัก วิชาคติชนวิทยาชี้ให้เห็นว่า ในหมู่บ้านและในวิถีชีวิตชาวบ้านมีนิทานพื้นบ้าน เพลงพื้นบ้าน ภาษิต ปริศนาคำทาย การละเล่น การแสดงพื้นบ้าน ความเชื่อและประเพณีพื้นบ้าน ซึ่งล้วนมีคุณค่าในการทำความเข้าใจวิถีชีวิตชาวบ้าน อีกประการหนึ่ง นักวิชาการไทยก็ตระหนักว่าข้อมูลทางคติชนเหล่านี้ นับวันมีแต่จะหมดไปจากความทรงจำและวิถีชีวิตของชาวบ้าน จึงถือได้ว่าวิชาคติชนวิทยาทำให้เกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญในวงวิชาการไทย ทำให้เกิดกระแสความสนใจที่จะ “ลงไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาและเพื่ออนุรักษ์ข้อมูลประเภทนี้ก่อนที่จะสูญหายไปท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทย

นอกจากนิทานจะเป็นสันตนาการของชาวบ้านที่มีความสำคัญแล้ว นิทานยังมีบทบาทอีกหลายด้าน ดังคำกล่าวของเสนหา บุญยรักษ์ (2527: 87) ได้อธิบายถึงความสำคัญของนิทานว่า “นิทานเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของผู้คนในสังคม การศึกษานิทานจะทำให้ ผู้ศึกษาได้ทราบวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด ทัศนคติที่มีต่อเรื่องราวต่างๆ ตลอดจน สิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ได้ จิตสำนึก ซึ่งถูกกดตันไว้ด้วยค่านิยมของสังคม ทำให้ต้องระบายออกมา ในรูปของนิทาน” ทำให้เห็นว่า นอกจากบทบาทของการเป็นเครื่องผ่อนคลายอารมณ์แล้ว นิทานยังมีบทบาทในการสั่งสอนด้วย ดังที่ เจือ สดะเวทิน (2517: 76) กล่าวว่า

“นิทานส่วนใหญ่เจตนาจะสอนศีลธรรม และสอนด้วยวิธีต่างๆ กัน บางเรื่องใช้สัตว์หรือต้นไม้สอน บางเรื่องให้มีเทพบุตร เทพธิดา หรือยักษ์มารเข้ามาเกี่ยวข้อง”

การจัดระเบียบของสังคมเป็นอีกบทบาทหนึ่งที่สำคัญของนิทาน ดังที่ ธวัช ปุณโณทก ได้กล่าวถึงความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีต่อสังคม (2525: 14) ว่า การจัดระเบียบสังคมหรือการควบคุมสังคมอันเป็นพันธกรณีของกลุ่มชนต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของประชาคมนั้นๆ บทบัญญัติต่างๆ อันเป็นปทัสฐานของสังคมนั้น ได้สั่งสอนสืบต่อกันมาโดยมิได้มีการจดบันทึกไว้ แต่ก็ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านั้น

นิทานเป็นเรื่องเล่าเพื่อความจรรโลงโลกให้อารมณ์ชื่น ผ่อนคลายความตึงเครียด ขณะเดียวกันก็แฝงฝังจุดมุ่งหมายบางอย่างไว้อย่างแนบเนียนไม่ว่าจะเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต คติเตือนใจ ความเป็นมาของบางสิ่งบางอย่าง ประวัติวีรบุรุษหรือบรรพบุรุษของท้องถิ่น การแก้ปัญหาเฉพาะด้านด้วยปัญญา หลักจริยศาสตร์ ศิลปศาสตร์ ความเชื่อ ตำนาน ตลอดจนภาษาและวรรณกรรม ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนแต่เป็นสิ่งเติมเต็มคุณค่าให้แก่นิทานทั้งสิ้น

ดังนั้นจึงควรศึกษาบทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้าน เพื่อทำความเข้าใจถึงความสำคัญของนิทานพื้นบ้าน ที่ดำรงอยู่คู่กับชุมชนมาอย่างยาวนาน จนกระทั่งมีการแพร่กระจายของเทคโนโลยี และการศึกษาสาระสำคัญ โดยเฉพาะการสอนเรื่องเกี่ยวกับอุปกิเลสอันเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สามารถเป็นแนวทางในการทำจิตให้บริสุทธิ์เพื่อเข้าสู่นิพพานได้นั้น เพื่อทำความเข้าใจตนเอง บรรพบุรุษ สังคมและทำความเข้าใจในสาระหรือสาระสำคัญที่ส่งผ่านมาทางนิทาน

พื้นบ้าน การศึกษานิทานพื้นบ้านจึงเป็นแนวทางเชื่อมโยงไปสู่รากเหง้าวัฒนธรรมของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี

วิธีการวิจัย

การศึกษาบทบาทหน้าที่และอุปกิเลสในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนิทานพื้นบ้าน ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ และอุปกิเลส 16

2. รวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้รวบรวมนิทานพื้นบ้านในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง โดยคัดเลือกจากงานวิจัยที่เผยแพร่อยู่ในเว็บไซต์ โครงการเครือข่ายห้องสมุดในประเทศไทย (ThaiLIS-Thai Library Integrated System) ของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา ซึ่งเป็นเอกสารฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ รายงานการวิจัยที่รวบรวมจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ทั่วประเทศ โดยคัดเลือกข้อมูลตามเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

2.1 เป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านในกลุ่มจังหวัดภาคเหนือตอนล่าง จำนวน 9 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดตาก พิจิตร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ สุโขทัย อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร นครสวรรค์ พิจิตรและอุทัยธานี

2.2 เป็นงานวิจัยที่ใช้ข้อมูลปฐมภูมิในการศึกษา และบันทึกนิทานไว้ในภาคผนวกของวิทยานิพนธ์ด้วย

2.3 เป็นงานวิจัยที่เก็บรวบรวมข้อมูลนิทานพื้นบ้านของไทย มิใช่ นิทานของกลุ่มชาติพันธุ์

2.4 เป็นงานวิจัยที่เก็บข้อมูลไม่เกินปี พ.ศ. 2540 ซึ่งถือว่าเป็นนิทานพื้นบ้านที่คงความดั้งเดิมมากที่สุด

จากเงื่อนไขข้างต้น ผู้วิจัยพบข้อมูลนิทานจากงานวิจัย จำนวน 188 เรื่อง จากงานวิจัย 2 เล่ม ได้แก่

1) วรรณกรรมจากตำบลดศรีศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย ของ ประจักษ์ สายแสง ปี พ.ศ. 2516 จำนวน 85 เรื่อง

2) สิทธิมนุษยชนจากนิทานพื้นบ้านตำบลชัยนาท อำเภอเมืองชัยนาท จังหวัดชัยนาท ของ ทองสุข บุญธรรม ปี พ.ศ. 2530 จำนวน 103 เรื่อง

3. วิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูลออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

3.1 วิเคราะห์บทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่าง โดยใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของวิลเลียม บาสคอม ในบทความเรื่อง “Four Functions of Folklore” จำแนกบทบาทหน้าที่ของคติชนไว้ 4 หน้าที่ (อ้างถึงใน เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา, 2543) คือ

3.1.1 ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม

3.1.2 ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า

3.1.3 รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม

3.1.4 ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล

3.2 วิเคราะห์อุปกิเลสที่ปรากฏอยู่ในนิทานพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนล่าง โดยใช้แนวทางการศึกษาอุปกิเลสจากนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างนี้ ใช้การอธิบายธรรมตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) (2553: 265-266) คือ อุปกิเลส หรือ จิตตอุปกิเลส 16 (ธรรมเครื่องเศร้าหมอง, สิ่งที่ทำให้จิตขุ่นมัว รับคุณธรรมได้ยาก ดุจผ้าเปื้อนสกปรก ย้อมไม่ได้ดี-Upakkilesa: Mental defilements) ประกอบด้วย

3.2.1 อภิชฌาวิสมโลภะ

3.2.2 พยาบาท

3.2.3 โภคะ

3.2.4 อุปนาหะ

3.2.5 มกขะ

3.2.6 ปลาสะ

3.2.7 อีสสา

3.2.8 มัจฉริยะ

3.2.9 มายา

3.2.10 สาถะยะ

3.2.11 ถัมภะ

3.2.12 สารัมภะ

3.2.13 มานะ

3.2.14 อติมานะ

3.2.15 มทะ

3.2.16 ปมาทะ

4. สรุปและอภิปรายผล

5. เสนอข้อมูล โดยเสนอผลการศึกษาวิจัยเป็นแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษบทบาทหน้าที่และอุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่าง ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้สามารถวิเคราะห์ข้อมูลได้ครบทุกประเด็น โดยมีผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาบทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่าง แบ่งตามทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของวิลเลียม บาสคอม (อ้างถึงในเสาวลักษณ์ อนันตสานต์, ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา, 2543) นิทานจำนวน 184 เรื่อง พบผลการวิจัย ดังนี้

1.1 นิทานที่ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล พบมากที่สุด จำนวน 89 เรื่อง แบ่งเป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย จำนวน 38 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท จำนวน 51 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 41.01

1.2 ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า จำนวน 88 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 40.55 เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย จำนวน 42 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท จำนวน 46 เรื่อง จากคำสอนที่ปรากฏจากนิทานจำนวน 88 เรื่องนั้น ผู้วิจัยได้จัดจำแนกคำสอน ได้ 2 ประเภท คือ

1.2.1 คำสอนสำหรับการพัฒนาตนเอง คือ สอนให้เป็นคนดี / ทำความดี สอนให้มีสติ / ปัญญาในการไตร่ตรอง สอน ให้เคารพและเชื่อฟังคำสอนของบิดามารดา / ครูบาอาจารย์ / สังเกตดีสิทธิ สอนให้รู้จักกตัญญู ให้รู้จักพูดและรักษาคำพูดของตนเอง ไม่โลภ สอนให้ตั้งมั่น ทำอะไรทำจริง สอนเรื่องการมองผู้อื่นที่จิตใจ มิใช่มองแค่ภายนอก ไม่อิจฉาริษยา รู้จักกาลเทศะ มีความขยัน อดทนในการทำงานไม่ประมาทในการใช้เงิน รู้จักเรียนรู้ / สอบถาม ไม่มัวเมาไปกับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ รู้จักคำนึงถึงผู้อื่น มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง และมีความรอบคอบ

1.2.2 คำสอนเกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อผู้อื่น คือ มีความสามัคคี รักและให้ อภัยกัน มีความเมตตาต่อกัน / ไม่ทำร้ายผู้อื่น ช่วยเหลือผู้อื่น / ไม่เกี่ยงงานกัน มีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น และสอนผู้อื่นให้เป็นคนดี

1.3 นิทานที่มีบทบาทหน้าที่ในการอธิบายที่มาและเหตุผล พบจำนวน 32 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 14.75 เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัยจำนวน 20 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาทจำนวน 12 เรื่อง สามารถสรุปการอธิบายเป็นประเภทย่อยๆ ได้ 2 ประเภท คือ

1.3.1 อธิบายความเป็นมา / ที่มาของสถานที่ต่างๆ พบจำนวน 21 เรื่อง

1.3.2 อธิบายสาเหตุ / เหตุผลพบจำนวน 11 เรื่อง

1.4 รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม พบจำนวน 8 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย ทั้ง 8 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.69

2. การศึกษาอุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างครั้งนี้ ได้ศึกษาตามแนวทางการศึกษาอุปกิเลสตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม ของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) (2553: 265-266) พบอุปกิเลสที่ปรากฏเรียงตามลำดับจากมากไปน้อยได้ดังนี้

2.1 อภิชฌาวิสมโลภะ หมายถึง คิดเพ่งเล็งอยากได้ โลกไม่สมควร, โลกกล้า จ้องจะเอา ไม่เลือกควรไม่ควร, ตะกละ, ละโมบ, อยากได้ (ความรู้), ปรารถนา (ให้คนชมเชย) มากที่สุดปรากฏจำนวน 42 ครั้ง จากนิทาน 35 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 19 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 12 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 26.09

2.2 พยาบาท หมายถึง คิดร้าย ประสงค์ร้าย ให้ร้าย ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 22 ครั้ง จากนิทาน 18 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 12 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาทจำนวน 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 13.66

2.3 โกรธ หมายถึง ความโกรธ ความเคือง ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 19 ครั้ง จากนิทาน 18 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 12 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 11.80

2.4 มายา อันหมายถึง การแสดงมารยา ไปปด, หลอกลวง, อุบายหลอกลวง ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 16 ครั้ง จากนิทาน 15 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 9 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 9.94

2.5 ปมาทะ หมายถึง ความประมาท, ละเลย, เลินเล่อ ขาดความระมัดระวัง, ไม่เอาใจใส่, ความหละหลวม, เกียจคร้าน, ความขี้เกียจ ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 10 ครั้ง จากนิทาน 10 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 3 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 7 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 6.21

2.6 สาเกยยะ หมายถึง ความโอ้อวด หลอกเขา, หลอกด้วยคำโอ้อวด ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 9 ครั้ง จากนิทาน 7 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 2 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 6 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 5.59

2.7 มทะ หมายถึง ความมัวเมา, ความปราศจากแก่นสาร, ไม่มีสาระ, หาประโยชน์อะไรมิได้ ซึ่งในนิทานพื้นบ้านปรากฏจำนวน 7 ครั้ง จากนิทาน 7 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 4 เรื่อง และวรรณกรรมจังหวัดชัยนาท จำนวน 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 4.35

2.8 อิสสา หมายถึง ความริษยา, ความอิจฉาริษยา, ความอิจฉาทารอน ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 6 ครั้ง จากนิทาน 6 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 3 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ

3.73

2.9 อติมานะ หมายถึง ความถือตัวยิ่งกว่าเขา, ดูหมิ่นเขา, ดูถูก, หยิ่ง, การหมิ่นประมาท การสบประมาท ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 6 ครั้ง จากนิทาน 6 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 2 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.73

2.10 มักขะ หมายถึง การลบหลู่คุณท่าน, ความหลู่, ลบล้าง ปิดซ่อนคุณค่าความดีของผู้อื่น ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 5 ครั้ง จากนิทาน 5 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 2 เรื่อง และวรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 3 เรื่อง คิดเป็น ร้อยละ 3.11

2.11 สารัมภะ หมายถึง ความแข่งดี, ไม่ยอมลดละ มุ่งแต่จะเอาชนะกัน, มั่นใจมากเกินไป, อดดี ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 5 ครั้ง จากนิทาน 5 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 2 เรื่อง และ วรรณกรรมจังหวัดชัยนาท 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 3.11

2.12 มานะ หมายถึง ความถือตัว, ทะนงตัว ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 5 ครั้ง จากนิทาน 4 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัย 3 เรื่อง และวรรณกรรมจังหวัดชัยนาท จำนวน 1 เรื่อง คิดเป็น ร้อยละ 3.11

2.13 อุปนาหะ หมายถึง ความผูกโกรธ, ความไม่พอใจ, ความคับข้องใจ, ความขุ่นแค้น ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 4 ครั้ง จากนิทาน 4 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดสุโขทัยทั้ง 4 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 2.48

2.14 ปลาสะ หมายถึง ความดีเสมอ, ยกตัวเทียมท่าน, เอาตัวขึ้นตั้งขวางไว้ ไม่ยอมยกให้ใครดีกว่าตน ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 3 ครั้ง จากนิทาน 3 เรื่อง เป็นวรรณกรรมจังหวัดชัยนาททั้ง 3 เรื่อง คิดเป็นร้อยละ 1.86

2.15 มัจฉริยะ หมายถึง ความตระหนี่ ขี้เหนียว ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 1 ครั้ง จากนิทาน 1 เรื่อง ในวรรณกรรมจังหวัด ชัยนาท คิดเป็นร้อยละ 0.62

2.16 ถัมกะ หมายถึง ความหัวดี, กระด้าง, ดันทุรัง, ดื้อดึง, พูดยาก, สอนยาก ซึ่งในนิทานพื้นบ้าน มีปรากฏจำนวน 1 ครั้ง จากนิทาน 1 เรื่อง ในวรรณกรรมจังหวัดชัยนาท คิดเป็นร้อยละ 0.62

อภิปรายผลการศึกษา

1. การศึกษาบทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่าง

ผลการศึกษาบทบาทหน้าที่ของนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างครั้งนี้ พบว่า นิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่าง มีบทบาทหน้าที่ในการให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคล มากที่สุด ซึ่งหน้าที่นี้ถือเป็นวัตถุประสงค์หลักของนิทานพื้นบ้าน ตามคำกล่าวของ กิ่งแก้ว อัดถากร (วรรณกรรมจากบ้านใน, 2514: 8) ที่ได้ถึงนิทานพื้นบ้านว่า “ช่วยให้ทั้งผู้เล่า ผู้ฟังระบายและผ่อนคลายความรู้สึกนึกคิด ก่อให้เกิดความเพลิดเพลิน ในขณะเดียวกันยังก่อให้เกิดความเข้าใจในสิ่งแวดล้อมและคตินิยมของสังคม” สอดคล้องกับคำกล่าวของสนธิ บุญฤทธิ์ (2544, คำนำ) ที่ได้กล่าวถึงบทบาทของนิทานไว้ว่า “นิทานเป็นเรื่องเล่าเพื่อความจรรโลงโลกให้อารมณ์ชื่น ผ่อนคลายความตึงเครียด ขณะเดียวกันก็แฝงจุดมุ่งหมายบางอย่างไว้อย่างแนบเนียนไม่ว่าจะเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตคติเตือนใจ ความเป็นมาของบางสิ่งบางอย่างประวัติดิวิบุรุษหรือบรรพบุรุษของท้องถิ่น การแก้ปัญหาเฉพาะด้านด้วยปฏิภาณไหวพริบ ฯลฯ”

นอกเหนือจากการสร้างความบันเทิงหรือความเพลิดเพลินแล้ว นิทานยังมีหน้าที่ใน

การเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลด้วย เพราะนิทานหลายเรื่องมีการสร้างตัวละครให้แสดงพฤติกรรมที่ไม่สำรวมหรือน่าอับอาย เช่น นิทานเรื่อง พระในกรุงกับพระบ้านนอก, พระสุมังคยา, พระบวชไม่มีใครนับถือ, หลวงตารูป (ประจักษ์ สายแสง, 2516) นิทานเป็นเครื่องมือในการล้อเลียน เสียดสีบุคคลที่สังคมให้การยกย่องนับถือ เช่น สถาบันพระสงฆ์ ซึ่งในอดีตพระสงฆ์จะได้รับการยอมรับนับถือ จากคนทั่วไป บางสถานการณ์ที่พระสงฆ์ปฏิบัติตนไม่สมกับความยกย่องนับถือ ชาวบ้าน เกิดความไม่พอใจ จึงสร้างนิทานเพื่อระบายความไม่พอใจ ดังที่ เสนหา บุญรักษ์ (2527: 87) ได้อธิบายถึงความสำคัญของนิทานว่า “นิทานเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของผู้คนในสังคม การศึกษานิทานจะทำให้ผู้ศึกษาได้ทราบวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด ทศนคติที่มีต่อเรื่องราวต่างๆ ตลอดจนสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ ได้จิตสำนึก ซึ่งถูกกดดันไว้ด้วยค่านิยมของสังคม ทำให้ต้องระบายออกมาในรูปของนิทาน” ซึ่ง ทุกคนต่างก็ทราบว่ นิทานคือเรื่องสมมุติขึ้น จึงมิได้ถือสาแก่นิทานประเภทนี้

อีกกลวิธีหนึ่งที่ทำให้นิทานพื้นบ้านเป็นเครื่องมือในการระบายความคับข้องใจ คือ นิทานมีการใช้คำหยาบ และแสดงออกในเรื่องเพศแบบโจ่งแจ้ง ตั้งแต่การตั้งชื่อเรื่อง เช่น โยนี่มีเสน่ห์, อวัยวะพูดได้ (ประจักษ์ สายแสง, 2516) เจ๊กเอาเมียไม่เป็น, กินข้าวกับหีเมีย ฯลฯ (ทองสุข บุญธรรม, 2530) สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุกัญญา สุกฉายา (2522) ที่ศึกษาเรื่อง เพลงปฏิพากย์: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์ ซึ่งได้นำแนวคิดของบาสคอม (อ้างถึงใน เสาวลักษณ์ อนันตสานต์, ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา, 2543) มาเป็นแนวทางในการศึกษาเพลงพื้นบ้านของภาคกลาง ที่เรียกว่า เพลงปฏิพากย์ และได้พบว่าเพลงปฏิพากย์มีบทบาทต่อสังคมไทย

6 ประการ หนึ่งในประการที่ปรากฏคือบทบาทในการ “ระบายความแค้นจากกฎเกณฑ์ประเพณี และค่านิยมบางประการโดยเฉพาะการแสดงออกเรื่องเพศ ขณะที่สังคมไทยห้ามพูดคำหยาบ ห้ามพูดเรื่องเพศในที่สาธารณะ การเล่นเพลงโต้ตอบที่มี “กลอนแดง” และ “กลอนสองงาม” ได้รับข้อยกเว้นและสามารถเล่นในที่สาธารณะได้” ซึ่งนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างที่ใช้ในการศึกษาก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน จึงทำให้นิทานเป็นเครื่องมือในการระบายความคับข้องใจหรือความแค้นได้อีกทางหนึ่ง

ส่วนหน้าที่สำคัญของนิทานพื้นบ้านรองลงมาจากการให้ความเพลิดเพลิน คือ ให้การศึกษาในสังคม พบจำนวน 88 เรื่อง โดยสามารถจัดจำแนกคำสอนได้ 2 ประเภท คือ คำสอนสำหรับการพัฒนาตนเอง คือ สอนให้เป็นคนดี/ทำความดี, สอนให้มีสติปัญญาในการไตร่ตรอง, สอนให้เคารพและเชื่อฟังคำสอนของบิดามารดา/ครูบาอาจารย์/สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ฯลฯ ซึ่งคำสอนเหล่านี้ล้วนสอดคล้องอยู่กับนิทานพื้นบ้านอย่างขาดไม่ได้ ดังคำกล่าวของ รัชช ปุณโณทก (2522: 58-59) ที่กล่าวไว้ว่า “ถ้ามองในรูปจุดมุ่งหมายและสาระประโยชน์ทางจิตใจแล้ว จะพบว่า ผู้ประพันธ์ได้พยายามสอดแทรกไว้อย่างมากมาย เพื่อเป็นการสอนศีลธรรมและจริยธรรมแก่สังคมไปด้วย ตลอดจนอุปนิสัยของตัวเอกในเรื่องมักจะเป็นแบบอย่างสอนในการดำเนินชีวิตในสังคมตามคตินิยมของพุทธศาสนา” โดยสอดคล้องกับผลการวิจัยของ ช่อรัตน วิไลฉัยยา (2545) ที่ศึกษาเรื่อง บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก ผลการศึกษาพบว่า บทบาทของลูกที่ปรากฏ ส่วนใหญ่จะเป็นลูกที่ดี คือ เชื่อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา มีความกตัญญูและมุ่งกระทำความดี ซึ่งสอดคล้องกับการสอดแทรกคำสอนของนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างในด้าน คำสอนที่สอนให้เป็นคน

ดีและทำความดีมากที่สุด นิทานพื้นบ้านจึงทำหน้าที่ได้ลึกซึ้งแนบเนียน เพราะผลบุญ ผลกรรมในนิทานจะแสดงผลอย่างชัดเจนว่าคนทำดีเท่านั้นจึงจะได้ดีและคนชั่วก็ต้องรับทุกขเวทนาต่างๆ

คำสอนอีกประเภทหนึ่งที่สอดแทรกไว้ในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่าง คือ คำสอนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนต่อผู้อื่น คือ มีความสามัคคีรักและให้อภัยกัน ช่วยเหลือผู้อื่นไม่เกี่ยงงานกัน มีความซื่อสัตย์ต่อผู้อื่น และสอนผู้อื่นให้เป็นคนดี ซึ่งถือเป็นคำสอนที่ช่วยให้ผู้ฟังนิทานทราบว่าควรปฏิบัติตนต่อผู้อื่นอย่างไร ให้การดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมนั้นมีความสุข โดยการที่นิทานพื้นบ้านมีบทบาทในการให้ความเพลิดเพลิน อีกทั้งยังทำหน้าที่ให้การศึกษา นั่น สอดคล้องกับผลการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้าน ผู้ไทย ตำบลเรณู จังหวัดนครพนม ของศรีสุตา เอื้อนครินทร์ (2520: 518-519) ที่ศึกษาจุดมุ่งหมายของการเล่านิทาน ผลการศึกษาพบว่า นอกจากจะมุ่งให้ความสนุกสนานแก่ผู้ฟังแล้ว นิทานของชาวผู้ไทยยังแทรกคติธรรม อธิบายเหตุ และประวัติของสิ่งของหรือสถานที่ต่างๆ ไว้ ผู้อ่านจะพบว่า นิทานมุกตลกของ ชาวผู้ไทยส่วนมากจะแทรกคติเตือนใจไว้ด้วย การเล่านิทาน จึงเป็นการอบรมสั่งสอนผู้ฟังโดยทางอ้อมนั่นเอง

ส่วนบทบาทหน้าที่ในการอธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรมจากการศึกษานิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างนี้ พบจำนวน 32 เรื่อง โดยเป็นการอธิบายความเป็นมา/ที่มาของสถานที่ต่างๆ ภายในจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดชัยนาท และมีการอธิบายสาเหตุ/เหตุผลต่างๆ เช่น ทำไมกางจิ้งหรีดขึ้น ทำไมสัตว์ต้องอยู่กับมนุษย์ ทำไมเต่าจึงมีกระดอง (ประจักษ์ สายแสง, 2516) เป็นต้น ซึ่งการอธิบายนี้จะเชื่อมโยงไปสู่การทำหน้าที่สำคัญอีกหน้าที่หนึ่งของนิทานพื้นบ้าน คือ การรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผน

ของสังคม โดยหากพบการอธิบายความเป็นมาของสถานที่ในนิทานเรื่องต่างๆ ก็จะมีสิ่งที่ควรปฏิบัติที่เป็นแบบแผนของสังคมด้วย เช่น การอธิบายความเป็นมาของ เขาหลวง จังหวัดสุโขทัย ก็จะกล่าวถึงการเชื่อมโยงที่มาและความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ หรือบทลงโทษของผู้ที่ประพฤติดื้อต่อป่า ซึ่งจะช่วยให้มีการรักษาพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนทางสังคม คือ การไม่ตัดไม้ทำลายป่า หรือไม่ทำลายสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ ดังคำกล่าวของ ธวัช ปุณโณทก (2525: 14) ที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของวรรณกรรมท้องถิ่นที่มีต่อสังคม สรุปได้ว่า การจัดระเบียบสังคม หรือการควบคุมสังคมอันเป็นพันธกรณีของกลุ่มชนต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อความสงบสุขของประชาคมนั้นๆ บทบัญญัติต่างๆ อันเป็นปทัสฐานของสังคมนั้น ได้สั่งสอนสืบต่อกันมาโดยมิได้มีการจดบันทึกไว้ แต่ก็ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นเหล่านั้น ในข้อนี้ต้องเข้าใจร่วมกันว่าสังคมชนบทในสมัยอดีต กฎหมายของรัฐบาลกลางมิได้มีส่วนเกี่ยวข้องในการควบคุมสังคมมากนัก แต่ปรัชญาพุทธศาสนา จารีต ความเชื่อ คตินิยม ซึ่งเป็นที่ยอมรับของประชาคมจะมีบทบาทควบคุมสังคมอย่างยิ่ง

สอดคล้องกับการศึกษาของ จงกอล เกตมะยูร (2538: 2) ที่ศึกษา วิถีชีวิตของชาวบ้านในนิทานพื้นบ้าน อำเภอลองใหญ่ จังหวัดตราด: การศึกษาเชิงวิเคราะห์ โดยผลการวิเคราะห์ด้านโลกทัศน์ของนิทานพบว่า โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ได้แก่ มนุษย์จะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ปฏิบัติตามขนบประเพณีอย่างเคร่งครัด และโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ ได้แก่ การที่มนุษย์ตระหนักว่าธรรมชาติให้ทั้งคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย ทำให้การรักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของ

สังคม เป็นบทบาทหน้าที่หนึ่งที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านอยู่เสมอ

2. การศึกษาอุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่าง

การศึกษาลักษณะที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างครั้งนี้ ผลการศึกษาพบ อภิชฌาวิสมโลภะ (ความโลภ) มากที่สุด รองลงมาคือ พยาบาท และอันดับที่สาม คือ โภคะ (ความโกรธ) ซึ่งนอกจากนิทานพื้นบ้านจะช่วยในการสะท้อนวิถีชีวิตและสภาพสังคมของกลุ่มชนนั้นๆ ดังคำกล่าวของเสนหา บุญยรักษ์ (2527: 88) ที่กล่าวว่า “นิทานเป็นที่รวมวิถีชีวิต ความ เป็นอยู่ของคนในสังคม ในนิทานจะบอกถึง ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ความเป็นอยู่ การประพฤติปฏิบัติ อาชีพ และระดับศีลธรรม จรรยา จากเนื้อเรื่องที่แทรกสิ่งเหล่านี้ไว้จะทำให้ ผู้ศึกษามองเห็นภาพชีวิตของกลุ่มชน ต่างๆ ได้ อย่างชัดเจน” นิทานพื้นบ้านยังสะท้อนอุปนิสัย และอุปกิเลสที่ซ่อนอยู่ภายในจิตใจของมนุษย์ได้อีกด้วย

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับการศึกษาอุปกิเลสในนิทานพื้นบ้านจังหวัด นครราชสีมา ของนันทน์เรี เกตุพรหมมา และคณะ (2560: 67) ผลการศึกษาพบว่า อุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดนครราชสีมา พบมากที่สุด คือ อภิชฌาวิสมโลภะ (ความโลภ) คิดเป็นร้อยละ 55.88 รองลงมาคือ อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) และ ปมาทะ (ความประมาท) คิดเป็นร้อยละ 17.65 และอันดับที่สาม คือ มายา (ความมารยา) คิดเป็นร้อยละ 14.71 และการศึกษาอุปกิเลสในนิทานพื้นบ้านอีสาน ตอนใต้ ของ ณัฐกานต์ โพธิ์ปาน และคณะ (2561: 10) พบว่า อุปกิเลสที่ปรากฏมากที่สุด คือ อภิชฌาวิสมโลภะ (ความโลภ) รองลงมา คือ โภคะ (ความโกรธ) ลำดับที่สาม คือ พยาบาท (ความคิดร้ายผู้อื่น) ส่วนการศึกษาลักษณะที่ปรากฏใน

นิทานพื้นบ้านของชาวดำบลโกรกกราก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ของ กุลณัฐ ธิจันทร์ และคณะ (2561: 3) พบอุปกิเลสที่ปรากฏมากที่สุดคือ พยาบาท (ความคิดร้ายผู้อื่น) รองลงมา คือ อภิชฌาวิสมโลภะ (ความโลภ) ลำดับที่สาม คือ โภคะ (ความโกรธ) และไม่ปรากฏอุปกิเลส 3 ข้อคือ มกขะ (การลบหลู่คุณท่าน) ปลาสะ (ความดีเสมอ) และมานะ (ความถือตัว)

จากผลการศึกษาข้างต้น ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างคือ นิทานพื้นบ้านอีสานตอนใต้ และ นิทานพื้นบ้านของชาวดำบลโกรกกราก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งพบอุปกิเลสในสามลำดับร่วมกันคือ อภิชฌาวิสมโลภะ (ความโลภ) โภคะ (ความโกรธ) และพยาบาท (ความคิดร้ายผู้อื่น) จึงสามารถสรุปได้ว่า มนุษย์แต่ละกลุ่มชน มีอุปกิเลสพื้นฐานอยู่ในตนเอง คือ ความโลภ ทั้งความปรารถนาที่เป็นรูปธรรม เช่น ทรัพย์สิน เงินทอง ของมีค่า วัตถุต่างๆ หรือแม้กระทั่งปรารถนาสามี ภรรยา ครอบครัวและบุคคลแวดล้อม เป็นต้น และความปรารถนาที่เป็นนามธรรม เช่น ความรัก ความเมตตา ฯลฯ เมื่อเกิดความปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็จะเกิดทุกข์ ดังคำพระพุทธเจ้าที่ตรัสไว้ในบทขัมมจักกัปปวัตตนสูตร (สวตมมัตถ์แปล, 2553: 190) ว่า

อปปิเยหิ สมปโยโค ทุกโข

ความประสบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักทั้งหลายเป็นทุกข์

ปิเยหิ วิปโยโค ทุกโข

ความพลัดพรากจากสิ่งที่รักทั้งหลายเป็นทุกข์

เมื่อพลาดหวังจากสิ่งที่ปรารถนา อุปกิเลสที่จะตามมาอีกข้อหนึ่งคือ โภคะ (ความโกรธ) ที่มาควบคู่กับ พยาบาท (คิดร้าย) ซึ่งอุปกิเลสเหล่านี้

ล้วนส่งผลต่อผู้กระทำทั้งสิ้น ทั้งการสูญเสียทรัพย์สินหรือบุคคลอันเป็นที่รัก และแม้กระทั่งสูญเสียชีวิต ส่วนความแตกต่างที่พบจากการอุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดนครราชสีมาคือ พบอุปกิเลสข้อ อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) และ ปมาทะ (ความประมาท) เป็นอันดับที่สองและสาม ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า กลุ่มชนในจังหวัดนครราชสีมา ต้องการสอนเกี่ยวกับผลที่เกิดขึ้นของความผูกโกรธและ ความประมาทมากกว่ากลุ่มชนอื่น

การสอดแทรกอุปกิเลสต่างๆ ในนิทานพื้นบ้าน นอกจากจะแสดงพื้นฐานทางจิตใจอันมีกิเลสแล้ว ยังแสดงให้เห็นว่า นิทานพื้นบ้านที่สืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น โดยไม่ทราบว่ามีใครเป็นผู้แต่ง มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับวัฒนธรรมหลัก อันได้แก่ ศาสนา คือ คำสอนของพระพุทธองค์ด้วย เพราะหากเปรียบเทียบศีลเป็นกฎเกณฑ์ในการประพฤติตน ก็สามารถกล่าวได้ว่า นิทานพื้นบ้านทั้งหลาย คือผลของความประพฤติที่เกิดขึ้น ทั้งการได้รับรางวัลจาก การเป็นคนดี มีจิตใจที่ดีงาม และการถูกลงโทษจากการเป็นคนไม่ดี มีจิตใจทุจริต เพราะนิทานเป็นเครื่องกล่อมเกล่าจิตใจ เป็นเครื่องมือสั่งสอนบุคคลให้ทำความดี ซึ่งส่วนใหญ่การเล่าของชาวบ้านจะเชื่อมโยงไปสู่นิทานชาดก อันเป็นเรื่องราวพุทธประวัติของพระพุทธองค์ในพระชาติต่างๆ เช่น นิทานเรื่องพญาอินทรี (ประจักษ์ สายแสง, 2516) โจรงอคุลิมาล, พญาลิงเผือก (ทองสุข บุญธรรม, 2530) ฯลฯ ดังที่ จันทรศรี สุปัญญากร (2517) ได้รวบรวมวรรณกรรมไทย รามัญจากตำบलगองแง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับแนวคิดของคนในท้องถิ่น จากการศึกษาพบว่า วรรณกรรมที่รวบรวมได้ส่วนใหญ่ได้เค้าเรื่องมาจากเรื่องราวในพระไตรปิฎกและคัมภีร์

ในพุทธศาสนา ทั้งยังแฝงคติ ข้อคิดและแนวทางปฏิบัติตนในสังคม

การศึกษาอุปกิเลสนี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นคำสอนที่นำมาใช้สอนกลุ่มชนนั้นๆ แล้ว ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า นิทานเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความสงบสุขหรือความหลุดพ้นได้อย่างลึกซึ้ง โดยมีได้กล่าวโดยตรงว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เพราะหากนำคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นแนวทางในการศึกษา จะพบอย่างชัดเจนว่า นิทานพื้นบ้านสอดแทรกคุณธรรมไว้หลายประการ ทั้งที่เห็นจากการศึกษาวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านภาคกลาง ของ ฉันทนา เอ็นนาน (2539: 134-136) โดยการวิเคราะห์คุณธรรมที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านที่พบว่า เป็นคุณธรรมเฉพาะตนปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก คุณธรรมที่ปรากฏเด่นชัดที่สุดในนิทาน คือ ความเมตตากรุณา ซึ่งเป็นหลักธรรมในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน รองลงมาคือ ความกตัญญู ซึ่งอาจเป็นเพราะความกตัญญูเป็นคำสอนที่ สืบทอดกันต่อมาและมีความสอดคล้องตามหลักของพุทธศาสนา และยังมี การวิเคราะห์จริยธรรมในนิทานพื้นบ้านจังหวัดอุดรดิตถ์ โดยวิเคราะห์ตามโครงสร้างคุณธรรม 11 ประการของ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ของ วรพรรณ สุวรรณชื่อ (2550) ที่พบว่า จริยธรรมด้านความกตัญญูกตเวที มากที่สุด รองลงมาคือจริยธรรมด้านความซื่อสัตย์และความเมตตากรุณา จริยธรรมด้านอุตสาหะ ด้านความเสียสละ ฯลฯ อันเป็นการยืนยันความสัมพันธ์เชื่อมโยงของวัฒนธรรมหลัก ซึ่งได้แก่ ศาสนา กับวัฒนธรรมย่อย ซึ่งได้แก่ วัฒนธรรมของกลุ่มชน ตามแนวคิดของกิ่งแก้ว อัดถากร (2554) ได้เป็นอย่างดี

การศึกษาอุปกิเลสในนิทานพื้นบ้านภาคเหนือตอนล่างนี้ ทำให้ผู้วิจัยได้ทราบถึงอุปกิเลสทั้งหลายที่ทำให้จิตเศร้าหมอง ตามคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก (พระสุตตันต

ปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ ภาค 1 เล่ม 1 วัตถุประสงค์ อปกิเลส 16 หน้า 352) ที่พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า

[93] ภิกษุทั้งหลาย กิธรรมเหล่าไหน เป็นเครื่องเศร้าหมองของจิต (คือ) อภิชฌาวิสม โภคะ (ละโมภไม่สมาเสมอ คือความเพ่งเล็ง) พยาบาท (ปองร้ายเขา) โภระ (โกรธ) อุปนาหะ (ผูกโกรธไว้) มักขะ (ลบหลู่คุณท่าน) ปลาสะ (ยกตนเทียบเท่า) อิสสา (ริษยา) มัจฉริยะ (ตระหนี่) มายา (มารยา) สาเรเยยะ (โอ้อวด) ถัมภะ (หัวดี) สารัมภะ (แข่งดี) มานะ (ถือตัว) อติมานะ (ดูหมิ่นท่าน) มทะ (มัวเมา) ปมทะ (เลินเล่อ) เหล่านี้เป็นธรรมเครื่องเศร้าหมองของจิต.

เมื่อเห็นความเศร้าหมองของจิตที่ประกอบด้วยอุปกิเลสแล้ว ทรงตรัสสอนให้ละอุปกิเลสทั้งหลาย “ในกาลนั้น เธอเป็น ผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า....” จึงกล่าวได้ว่า การฟังหรือศึกษานิทานพื้นบ้าน คือ การทำความเข้าใจ คำสอนของพระพุทธองค์อีกทางหนึ่ง ซึ่งการสอดแทรกคำสอนทั้งหลายเหล่านี้คือสาระสำคัญของนิทานพื้นบ้านที่เราควรตระหนักถึงและส่งต่อสู่ชนรุ่นหลังต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบอุปกิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านของภาคอื่นๆ เพื่อทำความเข้าใจวิถีชีวิตของกลุ่มชนต่างๆ
2. ควรมีการศึกษานิทานพื้นบ้านด้วยแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อแสดงให้เห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างศาสนาและวัฒนธรรมพื้นบ้าน

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร.กิ่งแก้ว อัดถากร ผู้เป็น ครูบา

อาจารย์ที่ชี้แนะให้ผู้วิจัยเห็นความ สมภาพกัน
ของวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรม ของกลุ่มชน
และขอขอบคุณคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม ที่สนับสนุน
เงินทุนเพื่อการศึกษาครั้งนี้

บรรณานุกรม

- กึ่งแก้ว อัดถากร. (2514). *วรรณกรรมจากบ้านใน*. กรุงเทพฯ: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ.
- กึ่งแก้ว อัดถากร. (2519). *คติชนวิทยา*. กรุงเทพฯ: กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ.
- กึ่งแก้ว อัดถากร. (2554). *การเดินทางในโลกหนังสือ*. เอกสารประกอบการเรียนการสอนวิชาคติชนวิทยา มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.
- กุลณัฐ ธิจันทร์ และคณะ. (2561). *การศึกษาอุปภิเลสในนิทานพื้นบ้านของชาวตำบลโกรกกราก อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร*. ส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา ภาษาถิ่น เพลงพื้นบ้านและนิทานพื้นบ้าน. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- จกกล เก็ดมะยูร. (2538). *วิถีชีวิตของชาวบ้านในนิทานพื้นบ้าน อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด: การศึกษาเชิงวิเคราะห์*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- จันทร์ศรี สุปัญญากร. (2517). *วรรณกรรมไทยรามัญจากตำบลทรงคะนอง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- เจือ สตะเวทิน. (2517). *คติชาวบ้านไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สุทธินิสารการพิมพ์.
- จันทนา เย็นนาน. (2539). *การศึกษาวิเคราะห์นิทานพื้นบ้านภาคกลาง*. การศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ช่อรัตน์ ไวยฉัยยา. (2545). *บทบาทตัวละครเอกในทศชาติชาดก*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ณัฐกานต์ โพธิ์ปาน และคณะ. (2561). *การศึกษาอุปภิเลสในนิทานพื้นบ้านอีสานตอนใต้*. ส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา ภาษาถิ่น เพลงพื้นบ้านและนิทานพื้นบ้าน. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ทองสุข บุญธรรม. (2530). *สิทธิมนุษยชนจากนิทานพื้นบ้าน ตำบลชัยนาท อำเภอเมืองชัยนาท จังหวัดชัยนาท*. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก.
- ธวัช ปุณโณทก. (2522). *วรรณกรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธวัช ปุณโณทก. (2525). *วรรณกรรมท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- นัฐนรี เกตุพรหมมา และคณะ. (2560). *การศึกษาอุปภิเลสที่ปรากฏในนิทานพื้นบ้านจังหวัดนครราชสีมา*. ส่วนหนึ่งของการศึกษารายวิชา ภาษาถิ่น เพลงพื้นบ้านและนิทานพื้นบ้าน. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม.
- ประจักษ์ สายแสง. (2516). *วรรณกรรมจากตำบลศรีศรีมาศ จังหวัดสุโขทัย*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พระพรหมคุณาภรณ์, (ป. อ. ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระศาสนาโสภณ. (2553). *สวดมนต์แปล*. พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย. มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2552). *พระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกายมูลปัณณาสก์ ภาค 1 เล่ม 1*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วรพรรณ สุวรรณชื้อ. (2550). *วิเคราะห์จริยธรรมในนิทานพื้นบ้านจังหวัดอุดรธานี*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ศรีสุดา เอื้อนครินทร์. (2520). *วรรณกรรมพื้นบ้านผู้ไทย ตำบลเรณู จังหวัดนครพนม*. ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ศิราพร ณ กลาง. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนิท บุญฤทธิ์, รวบรวมและเรียบเรียง. (2544). *นิทานพื้นบ้านภาคใต้*. กรุงเทพฯ: สิริวิสาสน์.
- เสนอหา บุญรักษ์. (2527). *คติชนวิทยา*. พิษณุโลก: วิทยาลัยครูพิษณุโลกสงคราม.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2543). *ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา*. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สุกัญญา สุขฉายา. (2522). *เพลงปฎิพากย์: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์*. อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.